

SOFRIMENTS SOCIALS
SOCIOLOGIA, PSICOLOGIA I POLÍTICA

NOVATORES

42

Collecció dirigida per Anacleto Ferrer

Emmanuel Renault

SOFRIMENTS SOCIALS

SOCIOLOGIA, PSICOLOGIA I POLÍTICA

Pròleg de Benno Herzog

Traducció de Francesc J. Hernández

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

Edició abreujada a partir de l'edició original: Emmanuel Renault, *Souffrances sociales. Philosophie, psychologie et politique*. Paris, La Découverte, 2008.

Edició composta amb el tipus Times, l'interior s'ha imprès sobre paper Clarex 1.27 Literatura Color 03 de 90 gr i la coberta sobre cartolina Creator Silk dd 350 gr.

© 2022, de la traducció: Francesc J. Hernández.
© 2022, del pròleg d'aquesta edició: Benno Herzog.

© 2022, Emmanuel Renault
Tots els drets reservats

© D'aquesta edició: Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, Diputació de València
Corona, 36 — 46003 València
Tel. +34 963 883 169
contacte@alfonselmagnanim.net
www.alfonselmagnanim.net

Disseny de la coberta: Espai Paco Bascuñán
Maquetació: Institució Alfons el Magnànim

ISBN: 978-84-7822-906-2
Dipòsit legal: V. 385-2022

Imprimeix: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

En memòria de George Herring

Índex

Pròleg, <i>per Benno Herzog</i>	11
Introducció	17
Capítol 1. Obstacles i problemes	25
ELS OBSTACLES EN L'ANÀLISI DEL SOFRIMENT SOCIAL	28
QUÈ ENTENDRE PER SOFRIMENT SOCIAL?	56
CRITICAR LES PATOLOGIES SOCIALS	85
EL PUNT DE VISTA DE LA TEORIA CRÍTICA	101
Capítol 2. Un vocabulari polític	103
SOFRIMENT I POBRESA	113
LA CRÍTICA SOCIALISTA	125
CAPITALISME I SOFRIMENT	148
Capítol 3. Els contorns d'una conceptualització	161
NATURALITZACIÓ, IMPUTACIÓ DE RESPONSABILITAT I EUFEMITZACIÓ	167
L'APARICIÓ DE LA MEDICINA SOCIAL	183
CONTINGUT I DINÀMICA DEL SOFRIMENT	197
CLÍNICA DEL TREBALL	233
CLÍNICA DE LA GRAN PRECARIETAT	248
Capítol 4. Sofriment i crítica social	267
DOS ESTILS DE CRÍTICA TEÒRICA	269
JUSTÍCIA, REALITZACIÓ D'UN MATEIX I ALIENACIÓ	281
CRÍTICA DEL NEOLIBERALISME	293

Pròleg

Una teoria crítica del sofriment

BENNO HERZOG

Per introduir aquesta obra del filòsof marxista Emmanuel Renault sobre el sofriment, potser podríem parafrasejar Marx: tota la història de la societat humana, fins al dia de hui, és una història de lluita contra el sofriment. Podem entendre els grans i els xicotets avanços de les ciències socials, de les humanitats i de les ciències naturals com una reacció al sofriment. Què és la medicina sinó l'intent d'evitar o alleugerir el sofriment humà? Mentre que la medicina procura lluitar amb un enfocament biomèdic contra el sofriment, d'altres disciplines, com per exemple, la teologia, intenten fer suportable el sofriment mitjançant la seua reinterpretació. Trobem interpretacions del sofriment com allò que ens fa més forts, o com una prova. En última instància, també aquestes respostes, encara que no apunten a l'eliminació del sofriment, pretenen explicar-lo i, d'aquesta forma, fer-lo suportable en forma de sofriment real.

En aquesta línia, també resulta possible entendre la història de les ciències socials i de les humanitats com a ciències que es dediquen a la lluita contra el sofriment humà. Per a aquesta tasca, han desenvolupat un ampli ventall de conceptualitzacions que apunten, totes elles, a algun tipus específic de sofriment, per exemple: alienació, anomia, classisme, reïficació, desigualtat, desintegració, menyspreu, exclusió social, invisibilitat social, marginalització, misèria, pauperització, pobre-

sa, precarietat, racisme, sexisme, etc. En l'època de l'eufòria del progrés aparentment imparabile, època que comença amb la caiguda del Teló d'Acer, aquestes figures de pensament estaven en retrocés. En tot cas, apuntaven a mers problemes de superfície, problemes de distribució i no a una crítica social fonamental. Però després de la gran crisi econòmica i social de 2007/2008 s'ha constatat en els àmbits de la teoria i la sociologia crítica un reviscolament de les investigacions sobre noves i velles formes de patologies socials, és a dir, de conceptes que no solament apunten als símptomes sinó també a un ordre social patològic.

A diferència de les ciències naturals, en el centre d'interès de les ciències socials respecte del sofriment no es troba la raó instrumental de lluitar contra les forces naturals que provoquen un patiment. Més aviat, les ciències socials i les humanitats estan motivades per la lògica emancipadora d'enfrontar-se al sofriment produït pels éssers humans mateixos. Més en concret, es tracta de la comprensió que la convivència i els processos de socialització produïxen diversos tipus de sofriments que, en molts casos, podrien ser evitats o alleugerits.

Es tracta, doncs, d'un *sofriment social*, és a dir, d'un sofriment causat per la societat i per l'ordre social. Encara que totes les societats han produït sofriment, estem hui en dia davant d'una particularitat històrica, típica de les societats modernes, és a dir, d'aquelles societats que s'entenen com construïdes pels éssers humans i no com a resultat d'una llei divina o natural. Lluitar contra el sofriment produït per la societat solament és possible a partir del moment històric en què s'entén la societat com creada i, per tant, modificable per l'ésser humà. Solament a partir del moment en el qual estiguera en el cap d'una persona «que fora amo del seu pensament i construïra la realitat de con-

formatat amb ell»¹ —tal com descrivia Hegel la Revolució Francesa—, seria possible la crítica de la societat, la crítica social.

Si el sofriment és provocat a causa d'una societat principalment transformable, conseqüentment el sofriment social es converteix en una categoria normativa. Simplement no «ha de ser». Quan el cap topa amb la porta de l'armari o quan ens ataca un tigre no solem sentir una indignació moral perquè no tenim exigències normatives respecte a la porta de l'armari o al tigre. No obstant això, quan un altre ésser humà ens causa sofriment som capaços de sentir una indignació moral, un «menyspreu» o un sofriment social. Tenim exigències normatives envers la vida en societat, i sentim quan s'han obviat normes fonamentals de convivència.

El treball sociològic sobre el sofriment, tal com el presenta ací Renault,² realment no es dedica al dolor físic —encara que el sofriment sol tindre una forta dimensió física— sinó al sofriment social. El sofriment social es mou en l'espai d'allò socialment possible i amb açò es troba en íntima relació també amb avanços en altres disciplines. Així, per exemple, abans d'existir la penicil·lina, moltes malalties que hui en dia són fàcilment curables, es relacionaven amb grans sofriments i fins i tot amb l'amenaça de la mort. Evidentment aquest sofriment es podia lamentar, però no es tractava d'un sofriment evitable. Aquest sofriment, per tant, no va suscitar cap *indignació moral*. Solament a partir del moment històric en què es van poder curar fàcilment aquestes malalties, patir-les va esdevenir un sofriment *social*.

1 G. W. F. HEGEL, *Philosophie der Geschichte*, Stuttgart, Reclam, 1961, p. 593.

2 Vegeu també altres autors, com ara: A. KLEINMAN, V. DAS, M. LOCK (ed.), *Social suffering*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1997; I. WILKINSON, *Suffering. A Sociological Introduction*, Polity Press, Cambridge, 2005; B. HERZOG «Suffering as an anchor of critique. The place of critique in critical discourse studies», *Critical Discourse Studies* 15 (2), 2018, p. 111-122.

Pel caràcter normatiu del sofriment social i la indignació moral que l'acompanya, sofriment social i crítica social van junts. Si criticquem una situació diem implícitament que la situació no solament *s'ha de* canviar sinó també que es *pot* canviar. Una altra forma d'entendre el sofriment social seria llavors parlar d'un sofriment de segon ordre. Es tracta d'una indignació moral sobre un fenomen social de primer ordre. Aquest fenomen, ni tan sols ha de ser un sofriment. O a l'inrevés, no tota situació social de dolor provoca una indignació moral. Una boxadora que rep punyades en el ring, clarament percep dolor. Però no experimenta cap indignació moral, ja que espera que l'altra persona faci tot allò permès per causar-li mal.

A diferència del dolor merament físic, el sofriment social sempre conté un element moral, una experiència de pèrdua social, d'aïllament social o d'incompliment de les normes i les exigències de la convivència. La tasca de les ciències socials i les humanitats consistix, per tant, a investigar el significat social del sofriment social i de les lluites pel reconeixement del sofriment. L'anàlisi del sofriment es convertix així en l'anàlisi de narratives sobre el sofriment —i sobre la societat. Tenint en compte que el sofriment social és una indignació moral sobre les relacions socials que, teòricament, podrien evitar o eliminar el sofriment, aquesta indignació social depén d'una narrativa convincent sobre l'entramat social i la seua capacitat de proporcionar millors condicions de vida. Les narratives sobre el sofriment es convertixen en armes en el debat polític. En aquest quadre analític, Renault afegix també l'anàlisi del silenciament social o de la invisibilització. Amb açò apunta a la tasca política d'ajudar a articular el sofriment i de destapar el vel de la invisibilització. La tasca es torna més àrdua, i potser més psicològica, quan acceptem la tesi de Renault, que es pot patir fins i tot sense percebre el sofriment.

L'anàlisi conceptual o empírica del sofriment social, per tant, sol apuntar a una crítica, a una perspectiva normativa social més enllà d'una situació particular de sofriment. Així, és també l'objectiu, declarat per Renault, reactivar la crítica social a partir del concepte de sofriment. Amb açò, Renault es troba amb el millor de la tradició de l'Escola de Frankfurt. Tant la primera generació d'Adorno i Horkheimer com també la d'Axel Honneth, sota la direcció del qual Renault va fer una estada a l'Institut d'Investigació Social de la Universitat de Frankfurt, en la qual va preparar el present llibre, consideren el sofriment com una categoria central.³ Malgrat les diferències importants entre la primera i tercera generació de l'Escola de Frankfurt, les dues creuen que l'existència del sofriment apunta la possibilitat del seu contrari: l'emancipació.

Però Renault no solament es mou perfectament en la tradició d'aquesta escola de pensament alemanya sinó també en el millor de la sociologia i filosofia crítica francesa. Amb Foucault i Bourdieu, entén també la política de visibilització i d'invisibilització del sofriment, dels seus discursos i narratives, com un règim de control. I amb la perspectiva de Foucault i Deleuze, el sofriment social sempre troba resistència.

Amb açò, la perspectiva dialèctica de Renault el protegeix de caure en simplificacions. Una vegada i una altra ens mostra les dificultats de la reflexió sobre el sofriment social. Així, per exemple, advertix de la necessitat, i alhora del perill, de partir del sofriment real i de posar l'individu en el centre de l'anàlisi. Cal partir de l'individu sense caure en l'individualisme metodològic

3 Vegeu, per exemple, TH. W. ADORNO, *Dialèctica negativa*, Madrid, Taurus, 1992; A. HONNETH, *La sociedad del desprecio*, Madrid, Trotta, 2011; M. HORKHEIMER, «Späne. Notizen über Gespräche mit Max Horkheimer», en *Gesammelte Schriften 14: Nachgelassene Schriften 1949-1972*, Frankfurt d. M., Fischer, 1988.

i cal incloure aspectes psicològics sense caure en psicologismes. De la mateixa manera també cal percebre la visibilització del sofriment sempre com una arma de doble tall. La narrativa del sofriment és una eina poderosa, però també és una eina a l'abast dels poderosos. A més a més, hi ha d'altres estratègies per a combatre el sofriment i que no passen per la visibilització, per exemple, evitar-lo. I finalment, ni tan sols el sofriment mateix pot considerar una essència negativa, segura, per a fonamentar la crítica social que pretén Renault. L'autor francès mostra que no solament allò psíquic sinó també allò social sempre és una constel·lació precària i que hi ha un «sofriment normal» mentre que la crítica social solament es pot referir al «sofriment anormal». I per descomptat, no hi ha un automatisme des del sofriment social fins a la seua percepció, expressió (siga verbal o no verbal) i efectiva comunicació com a pas previ per a la seua transformació.

En tot el text, Renault es mou entre la psicologia, la sociologia i la filosofia, amb clares vocacions polítiques. Té en compte les experiències viscudes pels individus i els contextos (patològics) socials, i els emmarca en una teoria i una conceptualització coherents amb la finalitat última de tota la crítica: canviar la realitat social. És conscient que el vocabulari del sofriment és un vocabulari polític. Parlant una vegada més de Marx, Emmanuel Renault té prou clar que els psicòlegs, sociòlegs i filòsofs no han fet més que interpretar de diverses maneres el sofriment social; del que es tracta és de transformar-lo.